

[0671]

NEI IN TAALNOARM FOAR IT FRYSK

*Rindert Straatsma**Summary*

This article deals with the question what the AFUK (Algemeine Fryske Underrjocht Kommisje = General Frisian Education Board) has achieved over the past ten years with regard to language purification ('correct Frisian') and the necessary standard. The AFUK is involved in this both as a teaching organisation and as a publisher of especially teaching material. The conclusion is that a well-defined and unanimously accepted standard is a conditio sine qua non for the further development of Frisian as a national and literary language.

Efterôf besjoen bin ik sels net sa wiis mei de titel fan dizze ynlieding sa't dy yn 't program stiet. It giet net om in taalnoarm fan de A(lgemeine) F(ryske) Underrjocht K(ommisje), mar om in taalnoarm foar it Frysk. De AFUK hat allinne mar de foarstap nommen om te kommen ta in taalnoarm foar it Frysk. Dêr wol ik hjir graach ien en oar oer sizze.

As ynstelling foar it organisearjen fan kursussen sil de AFUK fan 'e miet ôf oan wol noarmstellend west hawwe. Mar dat barde net direkt en bewust troch de AFUK as ynstitút mar trochdat de lesjouwers sels wol noarmbewust wiene. De ynfloed fan Dr. D. Kalma hat yn it AFUK-fermidden yn it ferline grif grut west.

De mooglikheden foar de AFUK om as sadanich in belied te fieren op dat mêd wiene doe beheind, want de AFUK joech sels gjin learmiddels út en de eksamens foar de Fryslândiploma's giene út fan it Ynstitút Fryslân, dat yn 1970 troch de AFUK oernommen waard.

Pas sûnt 1970 jout de AFUK sels learmiddels út, ynearsten allinne noch mar foar eigen mûnlinge en skriftlike kursussen en foar it eksamenfak Frysk yn it ûnderwiis, dat doe ynfierd waard, benammen oan de HAVO-top op de PA's.

Op lesjouwersgearkomsten kaam lykwols geregeldwei oan 'e oarder, dat de ûnderskate taalboekskriuwers lykas Stienstra en Van der Woude hjir en dêr meiïnoar yn striid wiene, benammen op it mêd fan de tiidwurden. De lesjouwers woene dan witte wa't gelyk hie en wat no it goede Frysk wie.

It ferlet fan mear dúdlikens oangeande de noarm fan it Frysk waard hieltyd grutter, benammen ek trochdat it tal ynterferinsjes yn it Frysk hurd begûn ta te nimmen. Yn 1977 besleat it AB fan de AFUK mear omtinken te jaan oan taalsoarch, it suver brûken fan it Frysk. Der waard in kommisje taalsoarch ynsteld om dêr wat oan te dwaan. Dêr is út fuortkommen dat sûnt 1 maart 1980 de rubryk 'Taalspegel' yn 'e *Leeuwarder Courant* stiet. Dy wurdt fersoarge troch inkelde leden fan de kommisje taalsoarch en de taalkundige ôfdieling fan de AFUK. Mei op oanstean fan dy kommisje kamen by (doe noch) Radio Fryslân en

yn it *Friesch Dagblad* taalrubriken. Publikaasjes dy't min of mear út it wurk fan 'e kommisje fuortkamen, binne: *Foar de taalspegel*, *Taalpraatsjes* (samling fan de taalpraatsjes út *Frysk & Frij* fan J. Stienstra) en *De Stipe* (fan J. Stienstra e.o.). In oar projekt fan de kommisje taalsoarch is it foarbyldadvertinsjeboekje *Advertinsjewizer*, dat begjin dit jier útkaam.

De Stipe ferskynde op 'e lesjouwersgearkomste fan 21 jannewaris 1983, dêr't prof. dr. A. Feitsma in ynlieding hâlde oer 'De Fryske taalnoarm'. Dat wie it begjin fan it bewust oan 'e oarder stellen fan de taalnoarmproblematyk yn AFUK-fermidden. Yn *De Pompeblêden* fan 3 novimber 1984 publisearre AFUK-meiwurker Hindrik Sijens it ferslach fan syn ûndersyk nei de taalnoarm by AFUK-lesjouwers. Dêr die út bliken dat AFUK-lesjouwers lang net ienriedich wiene wat it al of net talitten fan ynterferinsjes - de noarm - oanbelanget.

Doe't eefkes letter it nije hânwurdboek fan de Fryske Akademy útkaam, wiene in soad lesjouwers dêr glêd mei oan. As hja de iene les de kursisten wiisd hiene op bepaalde flaters dan krigen hja in oare kear gauris te hearren: 'Ja, mar yn it wurdboek stiet dat it wol mei.' In soad lesjouwers wiene dan ek net sa wiis mei dat wurdboek om't hiel wat min Frysk dêr sûnder mear yn opnommen is.

Yn 1985 ûntstie ek yn it deistich bestjoer fan de AFUK diskusje oer de taalnoarm, nei oanlieding fan problemen dêr't de taalkundige ôfdieling fan 'e AFUK tsjinoan rûn (it DB hie earder alris besletten om 'at' foar 'as' net ta te litten yn AFUK-útjeften). Guon oersetters hienen sa harren eigen opfettings oer wat foar Frysk trochgean kin. De fraach kaam doe op oft de AFUK as edukative útjouwerij net soargje moast foar wat mear ienheid yn de taalnoarm yn ûnderskate AFUK-útjeften.

Yn maart 1985 waard dêrom in lytse kommisje foarme fan in pear DB-leden en de beide stêfmeiwurkers fan de taalkundige ôfdieling. Doel fan dy kommisje wie om 'te kommen ta it fêststellen fan in konsekwinte, mar fleksibele noarm, dêr't skriuwers en oersetters - foar de AFUK alteast - harren oan te hâlden hawwe.' Opmurken waard dat de AFUK in foar Fryslân wichtige taalynstelling is, dy't it Frysk net samar brûkt foar de kommunikaasje, mar om it folk de taal goed te learen. De taal fan de AFUK wol dan ek foarbyldwurkjend wêze. Wy binne fan betinken dat, wol it Frysk in folwoeksen kultuertaal wurde, it net sûnder in beskate normearing kin. Wy wolle oan op in kultuernoarm en dêrby farianten hanthavenje, mar fan dy farianten sille wy safolle mooglik it meast Fryske alternatyf kieze.

As útgangspunten waarden oannommen:

1. alles wat net yn it nije hânwurdboek fan de Fryske Akademy stiet, is net tastien;
2. as der kar út mear mooglikheden is, wurdt de meast Fryske foarm - as it heal kin - keazen. Om inkelde foarbylden fan dat lêste te neamen:
 - a. by ferlytsingswurden yn prinsipe de k-foarm oanhâlde: listke yn stee fan listje;

- b. by ferbûging fan de je-tiidwurden de -e- yn 'e ferbûging oanhâlde: leveret, stroffelet, iepenet, befêstiget;
- c. by tiidwurden leaver -earje yn stee fan -eare, dus publisearje en net publisearje en yn 't algemien dêr't brekking mooglik is dy yn eare hâlde en befoarderje;
- d. by eigenskipswurden mei geografyske betsjutting konsekwint de k oanhâlde: Hollânsk, Sweedsk, Dútsk, Turksk, Frysk;
- e. wurden op -ing safolle mooglik nije: iepenjen, it sluten, it fêststellen.

Dat binne allegear noch foarbylden dy't nei myn betinken frij dúdlik lizze en dêr't net in soad ferskil fan miening oer wêze sil, al binne der taalkundigen dy't de yn d neamde k konsekwint útbanne wolle, ynearsten op dy yn Frysk nei.

It wurdboek jout noch hiel wat mear dûbelfoarmen dêr't de iene faak dúdlik geveer Frysk fan is as de oare.

It Algemien Bestjoer fan de AFUK die op 14 juny 1985 in útspraak oer de winsklikens fan in taalnoarm en besleat dat tenei yn AFUK-útjeften it hânwurdboek oanhâlden wurde sil, ûnôfhinklik fan wa't de skriuwer of de oersetter fan in bepaald boek is. Yn gefallen dat it wurdboek mear mooglikheden jout, wylst de iene dúdlik Frysker is as de oare, wol de AFUK leafst de meast Fryske foarm oanhâlde. Dat is lykwols gjin foarskrift, mar in oanrikkemandaasje. De taalnoarmkommisje fan de AFUK krige de opdracht om in oersjoch gear te stallen dêr't fan gefal ta gefal yn oanjûn wurdt, hokker foarm oanret wurdt.

Om't de AFUK fan 'e miet ôf oan fan betinken west hat dat der net allinne by de AFUK ferlet is fan mear ienriedigens oangeande de noarm, mar dat der yn it algemien foar it offisjele taalgebrûk yn Fryslân ferlet is fan in taalnoarm, waard de taalnoarmkommisje útwreide mei fertsjintwurdigers fan it Frysk Ynstitút fan de Ryksuniversiteit Grins (drs. P. Breuker), de wurdboekôfdieling fan de Fryske Akademy (drs K. v.d. Veen), it Taalburo, ek fan de Fryske Akademy, (R. de Haan) en it M(ienskiplik) S(intrum) F(oar) U(nderwiisbegeliedingstsjinsten) (W. de Jong). It is in stúdzjegroep dy't besykje sil om ta ienriedigens op it stik fan de taalnoarm te kommen by ûnderskate Fryske ynstellings, yn de hope dat ek oaren (benammen ûnderwiis, kranten, offisjeel ferkear) harren dêr dan by oanslute sille. De kommisje hat ûnderwilens al hiel wat út 'e wei set. De wersjoene en fiks útwreide AFUK-útjefte *Dat lestige tiidwurd* hat al in pear jier geregeldwei op 'e wurklist stien, om't by de tiidwurden gâns taalnoarmproblemen foarkomme, dêr't it wurkboek gjin útslútsel oer jout. Dat tiidwurdboekje sil noch yn 1988 útkomme. Ek hat de kommisje gear west oer de grammatika fan drs. J. Popkema, dy't de AFUK meidertiid hopet út te jaan. It ôfbrekken fan wurden hat ek hiel wat omtinken frege om't it dêrby net allinne giet om 'e taalkundige kant, mar ek om de mooglikheden fan kompjûters.

Underwilens is systematysk - ek oan 'e hân fan materiaal fan K. van der Veen - neigien hokker dûbelfoarmen yn it Frysk foarkomme en hokker dêrfan de foarkar hawwe moatte. Der wurdt wurke oan in publikaasje dêr oer. Dy sil rûnom yn diskusje komme moatte mei de bedoeling om mear dúdlikens en ienriedigens te krijen oangeande de taalnoarm.

Hoewol't in soad minsken it der yn prinsipe wol oer iens binne, dat der foar it mear brûken fan it Frysk yn it offisjele ferkear ferlet is fan mear dúdlikens oangeande de noarm, docht hieltyd wer bliken dat dat yn 'e praktyk dochs noch net sa maklik is. Elkenien hat leafst syn of har eigen noarm. Dat is ek tige begryplik. Us taalnoarm is wat wy fan hûs út as Frysk meikrigen hawwe en wat wy ús sels letter eigen makke hawwe. Yn ús sitewaasje hat ûnderwiis dêr net folle ynfloed op hân. Sadwaande hawwe wy allegear ús eigen taalnoarm. Wat foar de iene gewoan of natuerlik is, is foar de oare ûngewoan, ûnnatuerlik, ûneigen of ûnfrysk.

Der binne ek ferskate praktyske problemen. It Frysk dat de bern langer prate, sit sa fol Hollânske ynslûpsels dat normatyf geef Frysk foar harren hast in frjemde taal is. Krantelju sitte ek mei it probleem dat as hja it minne Frysk dat sprutsen wurdt yn 'e krante oanhelje yn ferbettere foarm, guon lju sizze: 'Mar sa haw ik it hielendal net sein.'

De taal yn berneboeken is faaks wol it grutste probleem. It útgongspunt is ommers dat Fryske berneboeken sa folle mooglik oanslute moatte by de taal en belibbingswrâld fan de bern, om sa eigen mooglik oer te kommen. Dy mooglikheid wurdt slim beheind no't de measte bern langer sok min Frysk prate. Guon skriuwers - lykas Eppie Dam - wolle dêr in hiel ein oan yn 'e mjitte komme. Der wurdt ek wol foar pleite yn berneboeken in oare noarm oan te hâlden as yn boeken foar folwoeksenen. Mar is dat wol reël? As yn berneboeken de bern wend reitsje oan min Frysk, is dan te ferwachtsjen dat se letter ea wer fan dat minne Frysk ôfreitsje? Krekt op jonge leeftiid binne nije wurden it maklikst oan te learen. Mar de ôfstân mei it Frysk dat de bern prate mei net te grut wurde. Hjir sil socht wurde moatte om in goed lykwicht, troch sa ienfâldich en geef mooglik Frysk te brûken sûnder ta âldfrinzigens te ferfallen. Hollanisten sille, likegoed as slimme wurden, mijd wurde moatte troch sljocht en rjocht Frysk te brûken. Mar dat is lang net maklik.

By letterlik sitearjen - direkte rede - kin nei myn betinken in soepeler noarm tapast wurde, om't it dêr giet om in wjerslach fan sprutsen Frysk. De sprektaal is altyd minder normatyf as de skriuwtaal.

It oanhâlden fan it wurdboek as noarm foar wat der noch op troch kin, hat it beswier dat de ûntjouwing fan de taal opkeard wurde kin: kreative nijfoarmingen útband krije sa gjin of te min kâns. Dat kin net de bedoeling wêze. Skriuwers moatte krekt oanmoedige wurde om de taal kreatyf te brûken. De wurdboeknoarm is der allinne om ynterferinsjes (min Frysk) út te bannen, net om nijfoarmingen op te kearen. Likemin om it dialektysk ferskaat tsjin te gean. Dúdlik dialektyske foarmen hearre lykwols net mear thús yn de standert-skriuwtaal.

It sil oannimlik wêze, dat it kommen ta in taalnoarm fan it Frysk gjin saak fan hjoed op moarn wêze kin. It is in groeiproses dat stadichoan fierder gean moat.

It is fansels de fraach oft dat slagje sil. It hinget gear mei de takomst fan it Frysk as kultuertaal. As it Frysk mear kultuertaal wurdt - en dus mear yn de offisjele en skreaune kommunikaasje brûkt wurdt - kin it net sûnder fierdergeande normearing (standerdisaasje). As dy normearing net slagget of net oanslacht,

sil dat der wol op wize dat der gjin ferlet is fan fierdere útbou fan it Frysk as taal. It giet der dus om wat wy mei it Frysk as fiertaal wolle en hoefier't dat noch mooglik is, want it kin ek wêze dat wy al te let binne, dat de ûntfrysking al net mear op te kearen is.

As AFUK hâlde wy it der lykwols op dat dat it meast ôfhinget fan wat wy der sels oan dogge, wat wy sels wolle. Taal is gjin natuerferskynsel dat in libben hat bûten de minsken om. Taal is it meast elemintêre produkt fan minsklike kultuer. Wat wy dêr mei dogge hinget it aldermeast ôf fan ús sels.

BIBLIOGRAFY

AFUK-argyf en AFUK-jierferslaggen.

T. Beintema e.o. *Advertinsjewizer*. Ljouwert, 1988.

P. Breuker – ‘”Min" en "geef" Frysk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 53 (1982), s. 11-14.

P. Breuker. 'In maatskiplik en ûnderwiiskundich ramt foar de noarm fan it Frysk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), s. 137-141.

P. Breuker e.o. *Foar de taalspegel; koart oersjoch fan Hollânske ynslûpsels yn it Frysk*. Ljouwert, 1984.

A. Feitsma 'Taalnoarm en ynterferinsje'. Yn: K. Boelens e.o. *Twataligens; ynlieding yn ûnderskate aspekten fan de twataligens*. Ljouwert, 1981³, s. 52-62.

S.T. Hiemstra. 'Noarm en ynterferinsje'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 54 (1983), s. 147-152.

S.T. Hiemstra. 'Noarm en learmiddels folwoeksene-ûnderwiis'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 58 (1987), s. 82-84.

J. Stienstra. *Taalpraatsjes*. Ljouwert, 1986.

J. Stienstra e.o. *De Stipe*. Ljouwert, 1982.

H. Sijens. 'Taalnoarm is by AFUK-lesjouwers net gelyk'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 55 (1984), s. 260-261.

'Taalnoarm AFUK'. Yn: S.T. Hiemstra. 'Noarm en learmiddels folwoeksene-ûnderwiis'. Yn: *De Pompeblêden*, jrg. 58 (1987), s. 84.